

Artur Ochał
Szczecin

*Suwalski adwokat w służbie wywiadu II RP.
Mec. Antoni Radziukiewicz i jego związki z wywiadem
i dywersją pozafrontową*

Bohaterem niniejszego artykułu jest mec. Antoni Radziukiewicz, suwalski prawnik, który od lat wczesnej młodości związany był z działalnością polskiego wywiadu na pograniczu polsko-litewskim II Rzeczypospolitej. Jego biografia jest stosunkowo mało znana, mimo iż w okresie międzywojennym był znanym prawnikiem i działaczem społecznym na Suwalszczyźnie. Natomiast zupełnie nieznane są jego związki i służba w wywiadzie wojskowym, dlatego poniższy referat ma na celu przybliżenie jego historii.

Antoni Radziukiewicz urodził się 5 lipca 1904 r. w Wilnie¹, w mieszczańskiej rodzinie Alfonsa Radziukiewicza i Marii z Pawłowskich (*primo voto* Leoszko). Po narodzinach wraz z rodziną zamieszkał w Suwałkach przy ul. Tadeusza Kościuszki 9, gdzie wychowywał się z trójką starszych, przyrodnych braci: Stefanem Leoszko (zginął w 1918 r. podczas walk z Niemcami), Józefem Leoszko (późniejszy pilot i lekarz wojskowy) i Michałem Leoszko (późniejszy lekarz wojskowy)². Rodzina Radziukiewiczów utrzymywała się z ogrodnictwa, którym zajmował się ojciec Alfons, w dużym przydomowym ogrodzie³. Antoni rozpoczął naukę w miejscowej szkole podstawowej, ale jego dalszą edukację przerwał wybuch I wojny światowej. W 1915 r., w związku z niemiecką ofensywą, rodzina Radziukiewiczów została ewakuowana przez władze carskie w głąb Rosji. W czasie niemieckiej okupacji Suwalszczyzny, rodzina aż do wybuchu rewolucji październikowej, mieszkała w Smoleńsku, gdzie Antoni uczęszczał do miejscowego gimnazjum. W 1918 r. rodzina Radziukiewiczów

¹ W dokumentach personalnych PSZ na Zachodzie, jako miejsce urodzenia A. Radziukiewicza podawane jest Wilno. Natomiast w przekonaniu Barbary Radziukiewicz, jej ojciec urodził się w Suwałkach. Wg autora – brak zapisu w księgach parafialnych kościoła św. Aleksandra w Suwałkach wskazuje, że miejscem jego urodzenia było jednak Wilno. Zob. Barbara Radziukiewicz, List do autora, Warszawa 20 lipca 2010 r.

² Michał Leoszko (1896–1940), mjr lek. Brał udział w działalności niepodległościowej w Suwałkach. Jako lekarz wojskowy pełnił służbę, m.in. w 1. Pułku Ułanów Krechowieckich w Augustowie, a następnie w 6. Pułku Lotniczym i Bazie Lotniczej nr VI we Lwowie. Był jeńcem obozu NKWD w Starobielsku. Został zamordowany w Charkowie. Patrz: W. Turczyński, *Historia Kola Niepodległościowego uczniów Polaków gimnazjum rosyjskiego w Suwałkach w latach 1906–1914*, [w:] *Łączyła ich wspólnota. Zrzeszenia i zjazdy Suwałczan*, red. Z. Fałtynowicz, Z. Filipowicz, Suwałki 2003, s. 13.

³ Barbara Radziukiewicz, List do autora, Warszawa 20 lipca 2010 r.

poprzez tereny okupacji niemieckiej (*Ober-Ost*), powróciła do Suwałk. Prawdopodobnie jedyną pozytywną pozostałością po tym okresie jego życia była nabyta dobra znajomość języka rosyjskiego, w mowie i piśmie. Po powrocie rodzina zamieszkała w rodzinnym domu⁴, a Antoni rozpoczął naukę w miejscowym Gimnazjum im. Karola Brzostowskiego⁵.

Wychowany w patriotycznej polskiej rodzinie, bezpośrednio po powrocie z Rosji, w lipcu 1918 r. Antoni Radziukiewicz związał się z Polską Organizacją Wojskową (dalej: POW) w Suwałkach⁶, a z początkiem 1919 r. został także członkiem I Drużyny Harcerzy im. Bartosza Głowackiego, działającej w miejscowym gimnazjum⁷. Mimo, że był dopiero 14-letnim uczniem V klasy gimnazjalnej, pod konspiracyjnym pseudonimem „Wróbliński” brał udział we wszystkich pracach i działaniach Suwalskiego Okręgu POW. Głównie wraz z grupą przyjaciół (m.in. Kazimierzem Heybowiczem, Anielą Puciatycką, Hanną Brennersz (?), Franciszkiem Giedłą i Franciszkiem Ciborowskim ps. „Pieczulis”), pełnił służbę kurierską i wywiadowczą na terenach okupacji niemieckiej a następnie litewskiej⁸. W sierpniu 1919 r., w związku z przygotowaniami powstańczymi, wstąpił do – zorganizowanej przez Okręg Suwalski POW – Suwalskiej Kompanii Ochotniczej Dowództwa Obrony Kresów Ziemi Suwalskiej, dowodzonej przez ppor. Janusza Ostrowskiego. Kompania ta złożona była głównie z suwalskich gimnazjalistów. Antoni Radziukiewicz, jako sekcyjny 2. kompanii Grupy „Sumowo”⁹, brał udział w antylitewskim powstaniu sejneńskim w 1919 r. 25 sierpnia, podczas trzeciego, najbardziej tragicznego dnia po-

⁴ Archiwum Państwowe w Suwałkach, Sąd Okręgowy Wydział Cywilny, sygn. 1102, Akta sprawy cywilnej z powództwa Beniamina Lewińskiego przeciwko Alfonsowi i Marii Radziukiewiczom o likwidację przybudówek na posesji, Suwałki 1926.

⁵ Gimnazjum im. K. Brzostowskiego w Suwałkach przy ul. Mickiewicza zostało otwarte w grudniu 1918 przez Tymczasową Radę Obywatelską Okręgu Suwalskiego, początkowo jako koedukacyjne, a po upaństwowieniu w 1919 jako gimnazjum męskie o profilu matematyczno-przyrodniczym; *Suwałki, miasto nad Czarną Hańczę*, Suwałki 2005, s. 377.

⁶ Instytut Pamięci Narodowej w Białymstoku (dalej: IPN Bi), sygn. 0044.175, Pismo A. Radziukiewicza do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie, Suwałki 16.12.1937.

⁷ Drużyna im. Bartosza Głowackiego została utworzona 17 grudnia 1918 r. Rozwój ruchu harcerskiego w Suwałkach związany był m.in. z powrotem z Rosji osób, które miały związki z ruchem skautowym. W 1929 r. drużyna uczestniczyła w II Narodowym Zlocie Harcerzy w Poznaniu, gdzie harcerze dopłynęli na kajakach własnej konstrukcji; *Suwałki...*, s. 384.

⁸ Wzmiankowana Anieli Puciatycka za służbę w POW została w 1922 r. odznaczona Krzyżem Walecznych; IPN Bi, sygn. 0044.175, Pismo A. Radziukiewicza do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie, Suwałki 16.12.1937; Ministry of Defence APC Polish Enquiries London (dalej: MoD APC PE Londyn), kserokopie archiwalnych akt personalnych A. Radziukiewicza udostępnione przez Barbarę Radziukiewicz, Zeszyt ewidencyjny A. Radziukiewicza za okres 1918–1943; Arkusz ewidencyjny A. Radziukiewicza; *Dziennik Personalny MSWojsk.* 1922, nr 19.

⁹ Wg wspomnień A. Rudnickiego, ppor. Ostrowski dowodził 2. kompanią, natomiast na oryginalne zdjęcia z 1919 r. gimnazjalistów z tej kompanii, wykonanej z udziałem ppor. Ostrowskiego, umieszczony został opis „1. Suwalska Kompania...”; K. Skłodowski, *Dzisiaj ziemia wasza jest wolna. O niepodległość Suwalszczyzny*, Suwałki 2009, s. 86; Krzysztof Skłodowski, List do autora, 22 lipca 2010 r.

wstania, w trakcie zaciętych walk z wojskami litewskimi o Sejny, został ciężko ranny. Jego dowódca ppor. Janusz Ostrowski tak wspominał ten dzień

Wtedy gdy cała kompania broniąca Sejn nie wytrzymała nerwowo ognia karabinów maszynowych i [kiedy – A.O.] poderwałem się do biegu na ostrzeliwane pozycje, ob. Radziukiewicz wraz ze mną leciał w największym obstrzale naprzód i dotarł niespodziewanie do okopu litewskiego w miejscu gdzie według mojego mniemania miały być nasze czujki (jak się okazało już [wycofane – słowo nieczytelne – A.O.]. Było wówczas ciemno (ledwie świt) [godz. 4–5 rano – A.O.] ob. Radziukiewicz dostał postrzał w plecy [w okolicie krzyża – A.O.]. Zasluguje na Krzyż [Niepodległości – A.O.] z Mieczami¹⁰.

Następnego dnia, wraz z innymi rannymi został przewieziony do szpitala miejskiego św. Piotra i Pawła w Suwałkach. Rana okazała się jednak nieoperacyjna, a kula karabinowa mimo wyleczenia pozostała w ciele na całe życie¹¹. Po zakończeniu działań powstańczych i wyleczeniu, Antoni Radziukiewicz powrócił do dalszej nauki w gimnazjum. Za chwalebłą postawę podczas walk powstańczych, w kwietniu 1920 r., na wniosek dowódcy Okręgu Suwalskiego POW por. Adama Rudnickiego, przyznano mu Krzyż POW, a w lipcu 1922 r. nadano mu Krzyż Walecznych¹². Za działalność niepodległościową, zarządzeniem prezydenta RP z dnia 17 września 1932 r. został odznaczony Medalem Niepodległości. Warto w tym miejscu wspomnieć, że pomimo podjętych starań, popartych oświadczeniami bezpośrednich dowódców z okresu działalności w POW i powstania sejneńskiego, potwierdzających jego aktywną działalność niepodległościową, nie nadano mu Krzyża Niepodległości¹³.

W lipcu 1920 r., w czasie wojny polsko-rosyjskiej, po raz kolejny gdy ojczyzna była w potrzebie, Antoni Radziukiewicz porzucił naukę w gimnazjum i jako ochotnik wstąpił do Dywizji Ochotniczej Wojska Polskiego dowodzonej przez płk. Adama Koca. Jako 16-letni kapral – dowódca sekcji, został przydzielony do ochotniczego 201. pułku piechoty (dalej: pp), gdzie dowódcą był mjr

¹⁰ Janusz Ostrowski (1895–?) por. rez. Od początku 1919 r. był kierownikiem organizacyjnym Suwalskiego Okręgu POW. Latem 1919 r. organizował obwód POW w rejonie Kalwarii. W czasie powstania sejneńskiego dowodził 2. kompanią Grupy „Sumowo”. W latach 30. mieszkał w Wilnie, a macierzyście przydzielony był do 77. pp w Lidzie; IPN Bi, sygn. 0044.175, Pismo A. Radziukiewicza do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie, Suwałki 16.12.1937; *Rocznik Oficerski Rezerw*, Warszawa 1934, s. 23, 552.

¹¹ M. Słowikowski, *Relacja z powstania*, oprac. K. Skłodowski, „Tygodnik Suwalski”, 2004, nr 35; S. Buchowski, *Konflikt polsko-litewski o Ziemię Sejneńsko-Suwalską w latach 1918–1920*, Sejny 2009, s. 89.

¹² W zasobach CAW nie zachowały się akta personalne i odznaczeniowe A. Radziukiewicza. Patrz: Dziennik Personalny MSWojsk. 1922, nr 19; MoD APC PE Londyn, Zeszyt ewidencyjny A. Radziukiewicza, za okres 1918–1943; Arkusz ewidencyjny; K. Skłodowski, dz. cyt., s. 88; Pismo Pracowni Informacji CAW w Rembertowie, 26.07.2010.

¹³ Wśród jego przełożonych byli: mjr Adam Rudnicki, por. Janusz Ostrowski, por. Jan Łankiewicz; IPN Bi, sygn. 0044.175, Pismo A. Radziukiewicza do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie, Suwałki 16.12.1937; *Monitor Polski* 1932, nr 217, poz. 249.

Jan Dojan-Surówka¹⁴ i 12 lipca skierowany został na front polsko-rosyjski. 4 sierpnia, podczas walk odwrotowych pułku, pod Paprocią Dużą koło Zambrowa (łomżyńskie), został ranny w lewą nogę i skierowany do szpitala. Po częściowym wyleczeniu, 23 sierpnia, ponownie został przydzielony na front, tym razem do suwalskiego 41. pp, dowodzonego w tym czasie przez mjr. Stanisława Juszcackiego. Po zakończeniu działań wojennych, 10 listopada 1920 r., został na własną prośbę zwolniony do rezerwy w celu kontynuowania nauki. Za udział w wojnie polsko-rosyjskiej nadano mu Medal Pamiątkowy „Za wojnę 1918–1920 roku”.

Po powrocie do Suwałk podjął dalszą naukę w gimnazjum, gdzie w czerwcu 1922 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. W październiku tego r. wyjechał do Warszawy, by rozpocząć studia na Wydziale Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Należy w tym miejscu wspomnieć, że prawdopodobnie swoją patriotyczną postawą i udziałem w wydarzeniach 1919 i 1920 r., zwrócił na siebie uwagę oficerów polskiego wywiadu i na początku lat 20. w niewyjaśniony sposób związał się z Oddziałem II Sztabu Generalnego (dalej: SG). Mianowicie nazwisko Antoniego Radziukiewicza figuruje w wykazie osób „zaufanych”, rozmieszczonych wzdłuż granicy polsko-litewskiej¹⁵. Obok jego nazwiska zapisana została krótka charakterystyka: „20 [lat – A.O.], kawaler, student, inteligentny, patriota, działacz społeczny, chętny do pracy. Suwałki ul. Kościuszki 9”. Wykaz sporządzony został prawdopodobnie w latach 1924–1925 przez ówczesny Referat „U” (późniejsza Ekspozytura 2) Wydziału Wywiadowczego Oddziału II SG¹⁶. Spis zawierał dane osób narodowości polskiej, w różnym wieku (20–63 lat), wyznania rzymsko-katolickiego, przeważnie średniozamożnych. Niektórzy byli wcześniej członkami POW lub współpraco-

¹⁴ Ochotniczy 201. pp został utworzony w Modlinie, głównie z harcerzy i gimnazjalistów (w tym suwalskich). Jego organizatorem i pierwszym dowódcą był A. Koc. Wraz z 205. pp wchodził w skład I. Brygady Ochotniczej. W lipcu i sierpniu 1920 r. pułk toczył walki odwrotowe na szlaku: Suraz (27 lipca) – Zambrów (3 sierpnia) – Srebrny Borek – Paproć Duża – Pęczratka – Wyszków (4 sierpnia) – Działdowo (8 sierpnia) – Ciechanów (20 sierpnia). Następnie brał udział w ofensywie nad Wkrą i bitwie niemeńskiej. Wraz z Dywizją Ochotniczą został rozformowany w listopadzie 1920 r.

¹⁵ CAW, Kolekcja akt z archiwów rosyjskich (dalej: KAAR), sygn. VIII.800.63.39, Charakterystyka narodowościowa dot. terenu Wileńszczyzny, Święcian, Mołodeczna, Baranowicz, Równego, l.dz. 63/XIII, [Warszawa 1924].

¹⁶ W 1922 r. na pogranicze polsko-litewskie został przydzielony m.in. por. Edmund Charaszkiewicz, oficer wywiadu, doświadczony w działaniach dywersyjnych (m.in. w trakcie powstań śląskich). Od 1921 r. pracował w Referacie A (Technika Wywiadu) Wydziału III Oddziału II SG, a dokładnie w Podreferacie „A 1” zajmującym się wywiadem dywersyjnym. W styczniu 1924 r. referat zmienił nazwę na Referat Planowania Dywersji, a w kwietniu na Referat „U” Wydziału Wywiadowczego. Wiosną 1926 r. przekształcono go w Ekspozyturę nr 6 Oddziału II SG w Warszawie, a od 1 kwietnia 1929 r. w Ekspozyturę nr 2 Oddziału II SG. E. Charaszkiewicz pracował w niej jako referent, zastępca szefa, a od 1928 r. jako kierownik. Po układzie dat przekształceń ekspozytury oraz podanego w wykazie wieku A. Radziukiewicza, można przypuszczać, że związany był on z grupą osób zajmujących się organizowaniem dywersji na kierunku litewskim (od 1928 r. grupa XIV – Litwa, od 1934 r. Podreferat „AL”); *Zbiór dokumentów płk. Edmunda Charaszkiewicza*, oprac., wstęp i przyp. A. Grzywacz, M. Kwiecień, G. Mazur, Kraków 2000, s. 10–13.

wali z wywiadem wojskowym. Antoni Radziukiewicz był wśród nich najmłodszy (20 lat), a kontaktem pośrednim do niego, na który należało się powoływać był p. „Milanowski”. Warto wspomnieć, że osobą kontaktową do „zaufanych” osób z Sejn i pobliskiej okolicy był p. „Jarmułowicz w Sejnach”¹⁷.

Wydaje się, że osobą kontaktową dla Antoniego Radziukiewicza był por. rez. Władysław Milanowski (vel „Władysław Suliński”), który jeszcze jako podchorąży, wiosną 1920 r., w okresie wojny polsko-rosyjskiej był kierownikiem Sekcji Ofensywy Ekspozytury „Suwałki” dowództwa VII Armii Wojska Polskiego (dalej: WP), a następnie prawdopodobnie kierował punktem wywiadowczym w Suwałkach. Punkt ten od listopada 1921 r. podlegał pod Posterunek Informacyjny w Grodnie przynależny do Ekspozytury nr 1 Oddziału II SG w Wilnie, zajmującej się całością spraw „litewskich”. Od lipca 1922 r. Władysław Milanowski kierował działaniami w zakresie organizacji dywersji na kierunku wschodnim i litewskim¹⁸. Można przypuszczać, że znajomość Antoniego Radziukiewicza z Władysławem Milanowskim musiała zostać zawarta na po-

¹⁷ Lista „stosunków” zawiera 13 nazwisk: Michał Ciewiński z Druskienik, Konstanty Marcinkiewicz z Świętojańska, Piotr Szyryński z Posejneli, Wincenty Karło z Sejn, Andrzej Wysocki z Klejw, Stanisław Kozakiewicz z Gryszkańców, Stanisław Zimny z Sejn, Józef Arent z Puńska, Aleksander Filipowicz z Poszeszupia, Piotr Kwiatkowski z Raczek i Józef Siemion z Rudnika; CAW, KAAR, sygn. VIII.800.63.39, Charakterystyka narodowościowa dot. terenu Wileńszczyzny, Święcian, Mołodeczna, Baranowicz, Równego, Ewidencja stosunków rozlokowanych wzdłuż granicy polsko-litewskiej, [Warszawa 1924].

¹⁸ Władysław Milanowski (1897–1942?), por. rez. przydzielony macierzyście do 77. pp w Lidzie. Za działalność niepodległościową był odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami. Ponadto był odznaczony Orderem Polonia Restituta, Krzyżem Walecznych oraz Krzyżem Zasługi Litwy Środkowej. W listopadzie 1921 r. był kierownikiem Posterunku Informacyjnego nr 1 w Grodnie. Od lipca 1922 r. związany był z dywersją pozafrontową. M.in. w latach 1926–1927 kierował polskimi działaniami dywersyjnymi na terenie Litwy, w 1932 r. przygotował projekt szkolenia instruktorów szkoły szeregowych dywersji, a także instrukcji o przygotowaniu lotnisk dywersyjnych. W 1934 r. jako radca (por. rez.), kierował Podreferatem „Rosja” w Referacie Terenowym Ekspozytury 2 Oddziału II SG. W październiku 1938 r. brał udział w dywersyjnej Operacji „Łom” na Rusi Zakarpackiej, działając z ośrodka partyzanckiego w Stryju. W 1939 r. był kierownikiem Referatu „Wschód” Ekspozytury 2 Oddziału II SG. Po klęsce we wrześniu 1939 r., był m.in. współorganizatorem Tajnej Organizacji Wojskowej. Został aresztowany pod koniec 1940 r. i zamordowany w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu. W opracowaniu zbioru dokumentów mjr. Charaszkiewicza w przyp. 218 podano, że został on zamordowany w 1941 r. W ewidencji Muzeum KL „Auschwitz” figuruje: Władysław Milanowski, urodzony 20 października 1892 r. w Kownie, więzień nr 26617, z Józefowa k. Otwocka, który zmarł w obozie 11 sierpnia 1942 r.; CAW, Oddział II SG, sygn. I.303.4.5127, Archiwum punktu „Suwałki” – rozliczenie wypłat konfidentów; Spis personelu nr 6 Ekspozytury nr 1 Oddziału II SG, 19.11.1921; tamże, sygn. I.303.4.5352, Schemat organizacyjny służby wywiadowczej VII Armii, tajne [brak daty]; tamże, sygn. I.303.4.5373, Referat W. Milanowskiego, l.dz. 313/II/Inf./2/XIII, 14.10.1932; Sprawozdanie roczne Referatu Terenowego Ekspozytury 2 Oddziału II SG, kpt. Feliks Ankerstein, 27.03.1934; tamże, Katalog akt osobowych i odznaczeniowych; *Zbiór dokumentów pplk. Edmunda Charaszkiewicza...*, s. 115, 121, 127, 160; *Rocznik Oficerski 1923*, Warszawa 1923, s. 348, 578; *Rocznik Oficerski Rezerw*, Warszawa 1934, s. 39, 552; T. Gajownik, *Działalność polskiego wywiadu wojskowego na Litwę w latach 1921–1939*, Olsztyn 2008, mps., s. 100; Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau, Informacja o więźniach, <http://pl.auschwitz.org.pl/m/> (odczyt: 27 grudnia 2010 r.); *Monitor Polski* 1932, nr 121 poz. 152.

czątku lat 20., kiedy jeszcze drugi z wymienionych związany był służbowo z Suwałkami. Prawdopodobnie kontakt ten został jednak „uśpiony” na czas studiów w Warszawie. Z perspektywy lat wydaje się, że to właśnie ten okres miał decydujące znaczenie dla przyszłych losów Antoniego Radziukiewicza, tj. studia prawnicze, które wywarły wpływ na jego życie zawodowe oraz kontakty z Oddziałem II SG, które zdecydowały o jego karierze wojskowej w czasie przyszłej wojny oraz wpłynęły na powojenne losy.

Po ukończeniu studiów prawniczych, w październiku 1926 r., Antoni Radziukiewicz powrócił do Suwałk, gdzie odbywał praktykę prawniczą w Sądzie Okręgowym w Suwałkach. Po jej zakończeniu, od 23 października 1929 r. był podprokuratorem w Urzędzie Prokuratorskim przy Sądzie Okręgowym w Suwałkach, a od 14 kwietnia do czerwca 1931 r. podprokuratorem Sądu Okręgowego w Grodnie¹⁹. W tym czasie rozpoczął także aplikację adwokacką. Po jej ukończeniu, pod koniec 1931 r. otworzył własną kancelarię adwokacką, która od 1935 r. mieściła się w Suwałkach przy ul. Tadeusza Kościuszki nr 110²⁰. W późniejszych latach stał się znanym obrońcą, szczególnie cenionym za dobre mowy obrończe. Dzięki tej umiejętności wielokrotnie uczestniczył i zdobywał laury w konkursach krasomówczych. Często jako dobry mówca zapraszany był na uroczystości narodowe i państwowe. To właśnie jemu, po śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego, przypadł zaszczyt pożegnania zmarłego podczas żałobnej akademii wieczorem 14 maja 1935 r. w Suwałkach. Jego uroczysta przemowa poprzedziła orędzie prezydenta RP Ignacego Mościckiego²¹. Kilka dni później, 18 maja uczestniczył w żałobnym posiedzeniu Rady Miejskiej Suwałk, podczas którego zapoczątkowana została społeczna zbiórka pieniędzy na pomnik pierwszego marszałka Rzeczypospolitej, na placu jego imienia, tam „gdzie Komendant wbijał pierwszy gwóźdź pamiątkowy w sztandar zwycięskiego Suwalskiego pułku piechoty”. Brał także udział w pracach suwalskiego Komitetu Wykonawczego Budowy Pomnika Józefa Piłsudskiego, który zawiązał się dla uczczenia pamięci zmarłego marszałka²². Warto wspomnieć, że w związku z wykształ-

¹⁹ A. Radziukiewicz w swoich dokumentach personalnych z okresu służby w PSZ na Zachodzie nie podaje, że pracował w polskim sądownictwie. Podał jedynie, że w latach 1931–1939 był adwokatem i miał własną kancelarię; Kwestionariusz osobisty A. Radziukiewicza nr 8022 z 1947; IPN Bi, sygn. 0044.175, Pismo A. Radziukiewicza do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie, Suwałki 16.12.1937; *Suwalskie sądownictwo w latach 1919–1939*, oprac. J. Przygucki, <http://www.ojczyzna-suwalszczyzna.pl/sadownictwo.html> (odczyt: 7 lipca 2010 r.); „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1934, nr 155.

²⁰ IPN Bi, sygn. 0044.175, Pismo A. Radziukiewicza do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w Warszawie, Suwałki 16.12.1937; *Pojezierze Augustowsko-Suwalskie. Przewodnik turystyczno-letniskowy. Informator adresowy*, Augustów 1937, s. XVIII; Barbara Radziukiewicz, List do autora, Warszawa 20 lipca 2010 r.

²¹ A. Ochał, *Batalion Korpusu Ochrony Pogranicza „Suwałki” 1927–1939*, Suwałki 2009, s. 214.

²² Pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego nie został ostatecznie wystawiony w Suwałkach; *Tu gdzie Komendant...*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1935, nr 142; *Budowa pomnika śp. Marszałka J. Piłsudskiego*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1935, nr 175.

ceniem prawniczym, w czerwcu 1934 r. został mianowany przewodniczącym Urzędu Rozjemczego w Suwałkach.

Po zakończeniu aplikacji sądowej, w okresie od 14 maja do 8 lipca 1928 r., został przydzielony na skrócony kurs Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty nr 9 w Berezie Kartuskiej. Po jego zakończeniu, zarządzeniem prezydenta RP podanym w Dzienniku Personalnym Ministra Spraw Wojskowych (MSWoj.) nr 14 z 5 listopada 1928 r., jako kapral został awansowany na podporucznika rezerwy (ze starszeństwem 1 lipca 1925 r.). Tym samym dziennikiem, poprzez Powiatową Komendę Uzupelnień (dalej: PKU) Warszawa, został macierzyście wcielony do 13. pp w Pułtusk. W 1931 r., zarządzeniem MSWoj. (podanym w Dzienniku Personalnym nr 4 z 18 kwietnia), przydzielony został macierzyście do suwalskiego 41. pp Józefa Piłsudskiego w Suwałkach (Oficerska Kadra Okręgowa nr III w Grodnie). W latach 1930–1933 powoływany był na 6-tygodniowe ćwiczenia oficerów rezerwy lub zajęcia aplikacyjne w 41. pp lub w 13. pp w Pułtusk (w 1931 r.). W 1934 r. został powołany na kurs dowódców kompani strzeleckich do Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty w Zambrowie, gdzie przeszedł przeszkolenie w zakresie dowodzenia plutonem ciężkich karabinów maszynowych. Po jego ukończeniu, w 1935 r., tajnym Dziennikiem Personalnym nr 6 został awansowany na porucznika rezerwy ze starszeństwem 1 stycznia 1935 r.²³

Powróćmy jeszcze do czasów jego studiów w Warszawie, gdzie związał się z Akademickim Kołem Ziemi Suwalskiej (założonym w 1922 r.). W marcu 1926 r. w prywatnym Gimnazjum Kazimierza Kulwiecia w Warszawie, uczestniczył w założycielskim spotkaniu Zrzeszenia Suwałczan w Warszawie. Celem zrzeszenia była m.in. „opieka kulturalna” nad Suwalszczyzną, a także pomoc i opieka nad młodzieżą suwalską, kształcąca się w Warszawie. W tym czasie, w głównej mierze wraz z rówieśnikami-członkami koła akademickiego, uczestniczył on w działalności kulturalno-towarzyskiej, wielokrotnie połączonej z akcjami charytatywnymi, tj. zbiórki i loterie. Po powrocie do Suwałk, z dużym zaangażowaniem brał udział w zjazdach suwałczan, często wygłaszając okolicznościowe odczyty i referaty²⁴. Ponadto był współredaktorem statutu Związku Akademickich Kół Suwałczan w Suwałkach, na podstawie którego od stycznia 1927 r. koło akademickie w Warszawie współdziałało z Akademickim Kołem Suwałczan Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie²⁵. Był także aktywnym

²³ *Rocznik Oficerski Rezerw*, Warszawa 1934, s. 49, 490; MoD APC PE Londyn, Wyciąg z książeczki stanu oficerskiego nr 32/31 wydanej przez Komendanta PKU w Suwałkach mjr. Konrada Żelaznego.

²⁴ Przykładowo, podczas zjazdu w dniach 21–23 września 1934 r. wygłosił referat o działalności ks. Blechmana. W zjeździe uczestniczyło około 100 osób w tym ministrowie Michał Butkiewicz i płk Adam Koc. Podczas zjazdu poświęcony został nowy gmach szkoły; *Zjazd Suwałczan. Nabożeństwo i obrady*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1934, nr 266; *Zjazd Suwałczan. Poświęcenie nowego gmachu szkolnego*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1934, nr 268; *Zjazd Suwałczan (dokończenie)*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1934, nr 270; A. Matusiewicz, *Zrzeszenia Suwałczan w II Rzeczypospolitej* [w:] *Łączyła ich wspólnota...*, s. 24–26.

²⁵ Tamże, s. 20, 21, 25, 31.

członkiem suwalskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, w którym od marca 1928 do 1933 r. był członkiem i sekretarzem zarządu²⁶. Był także członkiem Zarządu (1933–1937) oraz zastępcą naczelnika Ochotniczej Straży Pożarnej w Suwałkach (1935–1936). W październiku 1934 r. poparł inicjatywę wznowienia wydawania „Tygodnika Suwalskiego”. Po utworzeniu Koła Przyjaciół „Tygodnika Suwalskiego”, Antoni Radziukiewicz wszedł do jego 7-osobowego Zarządu. Jego celem było wspieranie akcji wydawniczej tygodnika. Niestety mimo ambitnych tekstów, ze względu na stosunkowo niski rozchód, pismo upadło pod koniec stycznia 1935 r.²⁷ Antoni Radziukiewicz był osobą niezwykle towarzyską i znaną ze swojego zamiłowania do tańca (szczególnie znano go jako dobrego mazurzystę)²⁸, stąd często zapraszany był do organizacji lub uczestnictwa w zabawach tanecznych i różnych balach. Przykładowo, już w kilka miesięcy po zakończeniu studiów, w styczniu 1927 r. był współorganizatorem i gospodarzem „Balu Akademików”, zorganizowanego w Resursie Obywatelskiej dla suwalskiej młodzieży²⁹.

Dzięki aktywności zawodowej, a także towarzyskiej i społecznej, mec. Antoni Radziukiewicz stał się w latach 30. osobą publicznie znaną nie tylko w Suwałkach, ale także w Okręgu Suwalskim. Ułatwiło mu to kandydowanie do władz samorządowych. W czerwcu 1934 r. został wybrany do suwalskiej Rady Miejskiej z listy wyborczej nr 1, wystawionej przez prorządowy Polski Blok Gospodarczy (uzyskał wtedy 2420 głosów). Należy jednak wspomnieć, że ze względu na konflikt z ówczesnymi władzami administracyjnymi, działalność Rady rozpoczęła się dopiero w listopadzie 1934 r. Podczas pierwszego posiedzenia w dniu 26 listopada, został wybrany ławnikiem miejskim, a 8 stycznia 1935 r. członkiem połączonej Komisji Regulaminowej i Prawniczej. Podczas marcowego posiedzenia, większością głosów członków Rady został wybrany jako jej przedstawiciel do Rady Wojewódzkiej w Białymstoku³⁰. Od czerwca 1934 r. brał udział w pracach komitetu utworzonego przez komisarycznego prezydenta Franciszka Hołotka, którego celem było pozyskanie środków finansowych na zakończenie budowy gmachu szkoły powszechnej przy ul. Tadeusza Kościuszki. Dzięki energicznym działaniom komitetu, uzyskano brakującą kwotę na jej wykończenie, a uroczyste otwarcie i poświęcenie odbyło się już we

²⁶ A. Matusiewicz, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (1907–1950), Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (1950–2007) w Suwałkach*, Suwałki 2010, s. 38–39; *Suwałki...*, s. 407.

²⁷ Tamże, s. 396; A. Matusiewicz, *Zrzeszenia Suwałczan...*

²⁸ Barbara Radziukiewicz, List do autora, Warszawa, 2010, [bez daty dziennej].

²⁹ *Bal Akademików*, „Dziennik Suwalski” z 31 grudnia 1926 r.; *Bal Skarbowców*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1935, nr 40.

³⁰ Podczas posiedzenia w dniu 26 listopada 1934 r., wiceprezydentem wybrany został Jan Karczewski, a ławnikami: A. Radziukiewicz, Jan Mieczkowski i Józef Adelson. Przyjęto także wniosek o wyborze prezydenta miasta w drodze konkursu, co doprowadziło do sporu z wojewodą białostockim; *Wyniki wyborów do Rady Miejskiej n. Suwałk*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1934, nr 154; *Pierwsze powyborcze posiedzenie naszej rady miejskiej*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1935, nr 11; *Z posiedzenia rady Miejskiej*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1935, nr 83; *Suwałki...*, s. 335–337; Andrzej Matusiewicz, List do autora, 13 lipca 2010 r.

wrzeźniu 1934 r., podczas zjazdu Suwałczan. Podczas uroczystości zapowiedziano, że Szkoła Powszechna nr 2 będzie nosić imię Aleksandry Piłsudskiej ze Szczerbińskich. W dniu 8 stycznia 1935 r., na sesji rady, radni jednogłośnie podjęli dwie uchwały z nią związane: o nadaniu Szkole Powszechnej nr 2 imienia Aleksandry Piłsudskiej oraz nadaniu jej honorowego obywatelstwa miasta Suwałk. Kilka dni później, spośród radnych miejskich wybrany został skład delegacji: Antoni Radziukiewicz, Jan Mieczkowski i Józef Paszkiewicz, którzy mieli towarzyszyć prezydentowi Franciszkowi Hołotce w spotkaniu z marszałkową. 19 stycznia 1935 r. delegacja wraz z towarzyszącym jej posłem Sławomirem Dabulewiczem została przyjęta w Belwederze, gdzie podczas spotkania delegaci przekazali Aleksandrze Piłsudskiej ozdobny adres z uchwałami³¹.

W 1939 r. Antoni Radziukiewicz ponownie został wybrany do Rady Miejskiej Suwałk, tym razem z listy prorządowej tzw. „polsko-chrześcijańskiej” (nr 1). Co ciekawe w październiku 1938 r., podczas Zgromadzenia Okręgowego w Suwałkach, delegatów z powiatów suwalskiego, augustowskiego i sokólskiego, zebranych dla wyboru 6 kandydatów na posłów do Sejmu II Rzeczypospolitej, mec. Antoni Radziukiewicz nieoczekiwanie zrzekł się kandydowania na posła³². Można ocenić, że swoje plany polityczne i zawodowe w tym czasie całkowicie związał z Suwalszczyzną.

W marcu 1933 r. w kościele św. Aleksandra w Suwałkach, Antoni Radziukiewicz poślubił 27-letnią pannę Honoratę Józefę Maksimowską. Jego wybranka była absolwentką Gimnazjum Państwowego im. Marii Konopnickiej w Suwałkach i polonistki na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Po ukończeniu studiów była nauczycielką w gimnazjach w Baranowiczach i Suwałkach. Po ślubie przerwała pracę nauczycielską i poświęciła się rodzinie. Wychowywała dwójkę dzieci: Annę Barbarę (urodzoną 5 maja 1935 r.) oraz Jerzego Antoniego Michała (urodzonego 18 czerwca 1936 r.). Od 1935 r. rodzina Antoniego i Honoraty Radziukiewiczów mieszkała w domu przy ul. Tadeusza Kościuszki 110, wynajmowanym od pp. Krippendorfów³³.

Pod koniec lat 30., w związku ze zmianami jakie nastąpiły w sytuacji politycznej w Europie i rosnącym zagrożeniem ze strony III Rzeszy, prawdopodobnie uległy odnowieniu kontakty mec. Antoniego Radziukiewicza z Oddziałem II SG. Z dniem 20 czerwca 1938 r., jako oficer rezerwy został powołany na

³¹ Budowa gmachu szkoły została rozpoczęta w 1928 r., lecz ze względu na brak środków, w 1930 r. zawieszono jej wykończenie. Dopiero w 1934 r. dzięki pożyczce 80 tys. z Funduszu Pracy udzielonej władzom miasta, udało się dokończyć prace; *Od szeregu lat trwająca budowa nowej szkoły, doczeka się wreszcie jej wykończenia pod rządami tym. Prezydenta Miasta*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1934, nr 166; „Tygodnik Suwalski” 1935, nr 4; *Delegacja m. Suwałk u P. Marszałkowej Piłsudskiej*, „Dzień Dobry Ziemi Suwalskiej” 1935, nr 22; *Suwałki...*, s. 375; Andrzej Matusiewicz, List do autora, Suwałki 13 lipca 2010 r.

³² A. Matusiewicz, *Samorząd miejski w Suwałkach w okresie międzywojennym*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski” 2003, t. 3, s. 15–34; A. Matusiewicz, List do autora, 14 lipca 2010 r.; Krzysztof Skłodowski, List do autora, 12 stycznia 2008 r.

³³ MoD APC PE Londyn, Arkusz ewidencyjny; Andrzej Matusiewicz, List do autora, 13 lipca 2010 r.; Barbara Radziukiewicz, List do autora, Warszawa 20 lipca 2010 r.

4-tygodniowy V kurs informacyjno-wywiadowczy zorganizowany przy Oddziale II SG w Warszawie. Bezpośrednio po jego ukończeniu został przydzielony na 2-tygodniową praktykę do Samodzielnego Referatu Informacyjnego Dowództwa Okręgu Korpusu (dalej: SRI DOK) nr III w Grodnie³⁴.

Według powojennych ustaleń Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: UB) w Białymstoku, kurs ten mógł mieć związek z przygotowaniem Oddziału II SG do prowadzenia dywersji pozafrontowej podczas przyszlých działań wojennych. Należy w tym miejscu wspomnieć, że w założeniach Sztabu Głównego Wojska Polskiego, dobrze wyszkolone i uzbrojone grupy dywersji pozafrontowej miały zostać wykorzystane do walki na zapleczu wojsk niemieckich. Miały m.in. przerywać systemy łączności, paraliżować linie zaopatrzenia oddziałów frontowych i dezorganizować siły przeciwnika³⁵. Przepuszczenia funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa stoją jednak w pewnej sprzeczności z większością opracowań historycznych które wskazują, że organizację tych szkoleń rozpoczęto dopiero wiosną 1939 r. Jednak według zeznania Jana Gorazdowskiego byłego oficera kontrwywiadu, już w 1935 r. uczestniczył on w szkoleniu informacyjno-wywiadowczym zorganizowanym przez Oddział II SG, którego głównymi elementami była dywersja. Szkolenie prowadzone było dla oficerów rezerwy, a oprócz zagadnień dotyczących prowadzenia dywersji (politycznej i technicznej), obejmowało także wprowadzenie do zestawiania opisów z zastosowaniem psychotechnik wywiadowczych i kontrwywiadowczych (także z użyciem środ-

³⁴ MoD APC PE Londyn, Arkusz ewidencyjny.

³⁵ Sztab Główny WP w ramach przygotowań do niemieckiej agresji na Polskę, rozpoczął przygotowania do utworzenia w powiatach przygranicznych sieci dywersji, których celem miało być niszczenie niemieckich składów materiałowych, obiektów i celów wojskowych po przejściu frontu w głąb kraju. Zakładano, że armia polska będzie w stanie stawiać skuteczny opór na linii Wisły, Sanu i Bugu. Organizacja dywersji oparta została na 3-osobowych patrolach (dowódca oraz członkowie), odpowiednio przeszkolonych, dysponujących odpowiednim uzbrojeniem. W okresie letnim w pasie pogranicza przygotowane zostały ukryte depozyty uzbrojenia, standardowo zawierające: 1 rkm, 3–5 pistolety „Vis”, materiały wybuchowe. Według ustaleń NKWD, na terenie każdego z powiatów przygranicznych rozlokowane zostały 1–2 magazyny materiałów wybuchowych w postaci pudeł przystosowanych do przechowywania w ziemi. NKWD odkryło dwa takie depozyty. Członkowie dywersji pozafrontowej rekrutowani byli spośród „zaufanych” osób, głównie członków organizacji paramilitarnych, tj. Związek Strzelecki, Związek Rezerwistów, Związek Harcerstwa Polskiego, którzy z różnych względów (m.in. zdrowotnych) nie mieli być mobilizowani do służby wojskowej. Do organizacji pozyskiwano także kobiety, które miały pełnić funkcje łączniczek. Wg oceny mjr. E. Charaszkiwicza organizacja obejmowała około 1500 osób, w tym 900 przeszkolonych, które dysponowały około 900 zakonspirowanymi magazynami ziemnymi. W jego ocenie przygotowania wymagały jeszcze pracy co najmniej do wiosny 1940 r. Ze względu na szybkie postępy wojsk niemieckich oraz agresję Związku Radzieckiego, dywersja pozafrontowa (za wyjątkiem kilku akcji), nie odegrała znaczącej roli w czasie działań we wrześniu 1939 r.; *Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiwicza...*, s. 151; G. Mazur, *Wojna i okupacja na Podhalu* [w:] *Partyzanci AK. Podhale*, <http://www.partyzanciak.podhaleonline.pl/> (odczyt: 27 grudnia 2010); *Hubal i inni. Z prof. Tomaszem Strzemboszem rozmawia Andrzej Kaczyński*, „Rzeczpospolita” 2004, nr 125, dodatek specjalny; R. Wnuk, *Za pierwszego sowieta. Polska konspiracja na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej (wrzesień 1939 – czerwiec 1941)*, Warszawa 2007, s. 194, 258, 336, 362.

ków narkotycznych), zasady prowadzenia tajnej korespondencji, a także technik przeciwdziałania obcej dywersji. Po przeszkoleniu, trafił na praktykę do SRI DOK nr II w Lublinie, gdzie przygotowywał on m.in. obsadę biur cenzury wojennej³⁶. Natomiast Kazimierz Pluta-Czachowski wskazuje, że „przygotowanie tajnych, terenowych zespołów dla zadań specjalnych na wypadek wojny” prowadzone było w ramach okręgów (podokręgów) Związku Strzeleckiego już w latach 1932–1936. W okresie tym stopniowo obsadzane były stanowiska inspektorów terenowych, na które przydzielano oficerów rezerwy „z kadry dyspozycyjnej Wydziału 2 Oddziału II SG”. Rola inspektorów była utajniona wobec władz Związku Strzeleckiego, a w wojsku ograniczona do kierowników Samodzielnych Referatów Informacyjnych i dowódców Okręgów Korpusów³⁷.

Wydaje się, że powyższa charakterystyka może pasować także do mec. Antoniego Radziukiewicza: „zaufany” oficer rezerwy, związany od dawna z Ekspozyturą 2 Oddziału II SG, posiadający praktykę w SRI DOK nr III. W meldunku operacyjnym z 1949 r., sporządzonym przez funkcjonariuszy UB na podstawie doniesień agenturalnych, odnośnie Antoniego Radziukiewicza napisano „adwokat, zam. do 1939 r. w Suwałkach, organizator grup dywersyjnych na terenie pow.[iatu] Suwałki”. Według źródeł UB, siatki organizacji konspiracyjnej na terenie Suwalszczyzny pod nazwą „Samodzielny Oddział Dywersji”, miały być tworzone przez oficerów i agenturę podległych SRI DOK nr III w Grodnie, w którym praktykę kontrwywiadowczą odbywał m.in. mec. Antoni Radziukiewicz. Przepuszczenia funkcjonariuszy śledczych UB (nigdy nie zebrano materiałów dowodowych) wydają się o tyle prawdopodobne, że faktycznie niektóre osoby podejrzewane o udział w przygotowaniach do prowadzenia dywersji były w okresie okupacji związane z działalnością konspiracyjną (m.in. Bolesław Dziatkowski, Stanisław Błażyński, Michał Kupstas, Franciszek Gieda)³⁸. Pośrednio potwierdza to także mjr. Edmund Charaszkiwicz kierujący

³⁶ IPN BU, sygn. 1572.897, Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Gorazdowskiego, Warszawa 27.09.1950.

³⁷ K. Pluta-Czachowski, *Organizacja Orła Białego*, Warszawa 1987, s. 39–44.

³⁸ Franciszek Gieda (lub Giedła), wymieniany w meldunkach UB w latach 1949–1950, to prawdopodobnie ta sama osoba co Franciszek Giedła, kolega A. Radziukiewicza z czasów działalności w Suwalskim Okręgu POW w 1919 r. Według informacji Janiny Pantuły, jej ojciec Bolesław Dziatkowski w maju 1939 r. został powołany na szkolenie z zakresu dywersji. Na szkolenie to powołani zostali także Karczewski i Wawrzyniec Moderacki (obaj z Suwałk). Według ustaleń UB Michał Kupstas jako organizator dywersji miał zwerbować Genowefę Wasilewską z d. Nesko. Ponadto do organizacji należeć mieli Antoni (lub Józef) Zieliński, Antoni Wasilewski, Józef Paraszkiwicz, Antoni Kubiak, Zygmunt Perkowski, Stanisław Wawruk. Ponadto należy wspomnieć, że jeden z pierwszych organizatorów suwalskiej konspiracji tj. Tymczasowej Rady Ziemi Suwalskiej, kpt. Stanisław Bielicki ps. „Ziomek” był dobrym kolegą A. Radziukiewicza; IPN BU, sygn. 1572.945, Meldunek Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku do Naczelnika Wydziału VI Departamentu I Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego o wszczęciu rozpracowania obiektowego (dalej: r.o.) krypt. „Pająk 39”, Białystok 23.03.1949; Meldunek o przebiegu r.o. krypt. „Pająk 39”, Białystok 1.08.1949; Raport o przebiegu r.o. krypt. „Targowica”, 20.03.1950; IPN w Poznaniu (dalej: IPN Po), sygn. 0038.11, Album byłych pracowników

przygotowaniami do dywersji pozafrontowej w 1939 r. W swoim raporcie wzmiankuje, że w kwietniu tego r. uzyskał zgodę na przeszkolenie w dywersji sześciu oficerów rezerwy i przydzielenie ich m.in. na odcinek terenowy Suwałki. Po przejściu funkcji w terenie, ich działalność rozpoczęła się w czerwcu 1939 r. Należy jednak wspomnieć, że ze względu na krótki czas nie wszystkie zaplanowane przedsięwzięcia organizacyjne zostały zrealizowane i nie wszystkie ośrodki i patrole dywersyjne zostały odpowiednio przygotowane do działań³⁹.

Wydaje się, że mec. Antoni Radziukiewicz był osobą eksponowaną, zbyt dobrze znaną publicznie i z tego też względu, po wkroczeniu na tereny Suwalszczyzny wojsk niemieckich mógł zostać łatwo rozpoznany (wskazany) i aresztowany jako „gorliwy” Polak. Mógł pełnić w tworzącej się organizacji dywersyjnej rolę tzw. „męża zaufania”, którego zadaniem była rekrutacja sprawdzonych osób o odpowiednich dla organizacji predyspozycjach. „Mężowie zaufania” będący emisariuszami werbunkowymi w terenie, działający z ramienia kierowników referatów dywersyjnych, mieli po „upatrzeniu” kandydatów do grup dywersyjnych, przygotować ich moralnie, a po zwerbowaniu i zaprzysiężeniu przekazać do dyspozycji referatów. Po przekazaniu, kontakty zwerbowanego z „mężem zaufania” ze względów konspiracyjnych były zazwyczaj zrywane⁴⁰. Wydaje się, że właśnie ze względu na bardzo szeroką aktywność zawodową i społeczną prowadzoną na gruncie wielu organizacji i stowarzyszeń, a także doświadczenia wojennego z lata 1919-1920, mec. Antoni Radziukiewicz był idealnym kandydatem do pełnienia w organizacji właśnie takiej funkcji⁴¹. Ze względu na brak dokumentów archiwalnych i relacji uczestników, można jedynie przypuszczać, że jego działalność trwała od wiosny do sierpnia 1939 r., tj. do czasu ogłoszenia mobilizacji w związku z realną groźbą wybuchu wojny polsko-

Oddziału II SG do sprawy obiektowej krypt. „Targowica” 1948–1958; Krzysztof Skłodowski, List do autora, Suwałki 22 stycznia 2008 r.

³⁹ Przydział oficerów rezerwy wynikał z braków kadrowych Ekspozytury 2 Oddziału II SG. Na początku 1939 r. do prac na odcinkach: Łomża, Suwałki, Mława zostali przydzieleni m.in. pracownicy z Referatu „B” (Wschód) por. Wł. Milanowski, kpt. Józef Gajl-Kota i chor. (por.?) Bolesław Jarmułowicz (prawdopodobnie to ta sama osoba, na którą w 1924 r. należało się powoływać w kontaktach z osobami „zaufanymi” w Sejnach). Według powojennych ustaleń UB na kursy informacyjno-wywiadowcze Oddziału II SG w 1939 r. mieli być przydzieleni m.in. Suwalczanie: por. rez. Zygmunt Koźmiński ze Stacji Hydrobiologicznej „Wigry” w Starym Folwarku, por. rez. Józef Sawicki instruktor PCK z Suwałk oraz por. rez. Józef Ciecierski, redaktor prasy codziennej z Suwałk; *Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiewicza...*, s. 151; IPN BU, sygn. 1572.945, Pismo Wydziału VI Departamentu I Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku, l.dz. Br 586/49.

⁴⁰ Zgodnie z zatwierdzonym regulaminem, w doborze członków należało kierować się: poziomem ideowo-patriotycznym, przygotowaniem fachowym, znajomością terenu i stosunków, w którym będzie wykonywał swoje zadania, a także możliwości zakonspirowania wobec nieprzyjaciela. Patrz: W. Rezmer, *Dywersja pozafrontowa w 1939 r. nieznaną dokument*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1989, nr 1, s. 232–243; Z. Koszyła, *O dywersji pozafrontowej*, „Kontrasty” 1972, nr 9, s. 7.

⁴¹ Szerzej zagadnienie to przedstawił: tamże, W. Rezmer, dz. cyt., s. 232–243; *Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiewicza...*, s. 21; R. Juskiewicz, *Bitwa pod Mławą 1939*, Warszawa 1987, s. 21–25.

niemieckiej. Według wspomnień córki, pod koniec sierpnia, w przeddzień ogłoszenia mobilizacji, jej ojciec przyjechał po żonę i dzieci do Kaletnika, gdzie rodzina przebywała na wakacjach i zabrał ich do Suwałk. Wtedy też rodzina widziała go po raz ostatni przed wybuchem wojny⁴².

Z dniem 24 sierpnia 1939 r., w związku z przygotowaniem wojennymi, mec. Antoni Radziukiewicz został powołany do Samodzielnego Referatu Informacyjnego DOK nr III w Grodnie (kierownik kpt. Alfons Piorunowski⁴³). Przydzielono go na stanowisko kierownika Biura Cenzury Wojennej nr 34⁴⁴ (prawdopodobnie mieszczącego się w Wilnie), którym kierował po wybuchu wojny oraz w pierwszych dniach agresji Związku Radzieckiego na Polskę. W dniu 18 września, w związku zagrożeniem sowieckim, na rozkaz kierownika kpt. Alfonsa Piorunowskiego, por. rez. Antoni Radziukiewicz prawdopodobnie z częścią personelu biura przekroczył granicę polsko-łotewską i został internowany⁴⁵.

Należy w tym miejscu podkreślić, że w dostępnych źródłach i relacjach dotyczących polskiej dywersji pozafrontowej w 1939 r. (za wyjątkiem materiałów Urzędu Bezpieczeństwa) brak jest informacji potwierdzających związek meca. Antoniego Radziukiewicza z siatką dywersyjną organizowaną na terenie Białostoczczyzny. Według ustaleń Tomasza Strzembosza, odpowiedzialnymi za przygotowanie struktur organizacyjnych dywersji pozafrontowej na terenie województwa białostockiego (dla kierunku Augustów – Grodno) byli ppłk Franciszek Ślęczka i insp. (mjr) Marian Staniszewski (z Obwodu Straży Granicznej „Suwałki”), z którymi współdziałali odpowiednio przygotowani oficerowie Straży Granicznej, Korpusu Ochrony Pogranicza oraz instruktorzy Związku Strzeleckiego i organizacji paramilitarnych. W ocenie historyków, przygotowane struktury organizacyjne dywersji oraz posiadane przez nie depozyty broni i materiałów wybuchowych, zostały wykorzystane do utworzenia organizacji konspiracyjnych (m.in. Dywersyjnej Organizacji Wojskowej na Białostoczczyźnie, Polskiej Armii Wyzwolenia w Augustowie)⁴⁶.

Po internowaniu na Łotwie por. Antoni Radziukiewicz przebywał kolejno w obozach: w obozie przejściowym w Dyneburgu [łotew. *Daugavpils*], a następnie od października w tzw. „obozie Tosmarskim” w Libawie [łotew. *Liepāja*], rozlokowanym na terenie byłego szpitala wojskowego. Prawdopodobnie związany był w tym czasie z konspiracją obozową, gdyż po konflikcie interno-

⁴² Barbara Radziukiewicz, List do autora, Warszawa 20 lipca 2010 r.

⁴³ Alfons Piorunowski (1897–?) kpt., od 1928 r. był referentem bezpieczeństwa Obszaru Warownego „Wilno”. Od 1929 r. był kierownikiem ekspozytury SRI DOK nr III w Wilnie a od 22 grudnia 1934 r. kierownikiem SRI DOK nr III w Grodnie. Był odznaczony m.in. Krzyżem Niepodległości i Srebrnym Krzyżem Zasługi; IPN Bi, sygn. 0044.175, Roczna lista kwalifikacyjna za 1937.

⁴⁴ MoD APC PE Londyn, Oświadczenie nr 1 z dnia 29.03.1943; Arkusz ewidencyjny A. Radziukiewicza.

⁴⁵ Internowanie na Łotwie wskazuje, że miejscem pełnienia przez niego służby mógł być Obszar Warowny (OW) „Wilno”, gdyż w przypadku ewakuacji z Grodna zostałby internowany na Litwie. Ponadto wg wspomnień Barbary Radziukiewicz w Wilnie, w czasie wojny spotkał się z bratem żony.

⁴⁶ R. Wnuk, *Za pierwszego sowieta...*, s. 194, 258; W. Rezmer, dz. cyt., s. 233; K. Pluta-Czachowski, dz. cyt., s. 43.

wanych z dowództwem łotewskim na tle warunków bytowych, znalazł się w grupie 176 oficerów przeniesionych do obozu zorganizowanego w majątku Ulbroka [łotew. *Ulbroce*] koło Rygi. W obozie tym, faktycznie kierowanym przez płk. dypl. Edwarda Perkowicza, a nadzorowanym jedynie przez łotewskiego komendanta, warunki bytowe uległy znacznej poprawie, a internowani żołnierze polscy mieli nawet prawo do przepustek i urlopów. Stan ten trwał tylko do czerwca 1940 r., tj. do inwazji Armii Czerwonej na terytorium Łotwy i włączenia państw bałtyckich jako republik radzieckich do Związku Radzieckiego. W drugiej połowie sierpnia por. Antoni Radziukiewicz wraz z pozostałymi oficerami obozu w Ulbr. został aresztowany przez żołnierzy NKWD i przewieziony na terytorium Rosji⁴⁷. Od 25 sierpnia 1940 r. przebywał w Kozielsku (*oblast Kałuska*), a następnie od 2 lipca do 25 sierpnia 1941 r. w Griazowcu (*oblast Wołogodzka*). Antoni Radziukiewicz, podobnie jak i inni żołnierze polscy, został zwolniony z obozu na mocy amnestii ogłoszonej dekretem Rady Najwyższej ZSRR z 12 sierpnia 1941 r., po podpisaniu polsko-radzieckiej umowy „Sikorski – Majski”. Kilka dni później, 25 sierpnia, podczas wizytacji obozu w Griazowcu przez gen. bryg. Zygmunta Szyszko-Bohusza i gen.-mjr. Georgija Siergiejewicza Żukowa⁴⁸, został przyjęty do Wojska Polskiego tworzonego na terytorium ZSRR, po dowództwem gen. dyw. Władysława Andersa. Prawdopodobnie od 10 września przebywał w bazie Tockoje (*oblast Orenburska*), w ośrodku formowania 6. Dywizji Piechoty „Lwów” pod dowództwem gen. bryg. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza⁴⁹. Po przybyciu do obozu, podobnie jak pozostali oficerowie zwolnieni z sowieckiej niewoli, poddany został komisyjnej weryfikacji. Warto wspomnieć, że jego personalia, stopień wojskowy i przydział do kadry oficerskiej DOK nr III w Grodnie potwierdzili rtm. Stefan Tadeusz Bogusławski (oficer 3. Pułku Szwoleżerów Mazowieckich z Suwałk) oraz por. rez. Kazimierz Jurewicz, z którymi wcześniej przebywał w obozie NKWD w Griazowcu⁵⁰. Po ostatecznej weryfikacji (8 października 1941 r.) został przydzielony do Oddziału II Sztabu 6. Dywizji Piechoty (6. DP), na stano-

⁴⁷ W.K. Roman, *Internowanie żołnierzy KOP na Litwie i Łotwie w 1939 r.* [w:] *Korpus Ochrony Pogranicza. Materiały z konferencji naukowej w 80-rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*, red. J. Prochwicz, Kętrzyn 2005, s. 235–250.

⁴⁸ P. Żaroń, *Armia Polska w ZSRR, na Bliskim i Środkowym Wschodzie*, Warszawa 1981, s. 49–50.

⁴⁹ W dokumentach personalnych A. Radziukiewicza znajduje się inna pisownia nazw miejscowości tj. Dźwińsk i Libawa. Wg danych Ośrodka „Karta”, A. Radziukiewicz przebywał w Griazowcu do 3 września 1941 r.; MoD APC PE Londyn, Zeszyt ewidencyjny A. Radziukiewicza; Ośrodek „Karta” – Indeks Represjonowanych, <http://www.indeks.karta.org.pl/pl/> (odczyt: 5 lipca 2010 r.).

⁵⁰ Stefan Bogusławski (1897–?) rtm. kaw. We wrześniu 1939 r. był kwatermistrzem rezerwowego 103. Pułku Szwoleżerów (spieszonego) w składzie Rezerwowej Brygady Kawalerii „Wołkowysk”. 24 września 1939 r. po przekroczeniu granicy litewskiej, został internowany w Birsztanach. Od 13 lipca 1940 r. przebywał w obozach NKWD w Kozielsku i Griazowcu, a od 3 września 1941 r. był w obozie WP w Tockoje. Por. rez. K. Jurewicz od 19 września 1939 r. przebywał na Litwie w obozie internowania w Zawiasach. Od 15 lipca 1940 r. był w obozach NKWD w Kozielsku i Griazowcu. Od 3 września 1941 r. był w obozie WP w Tockoje; „Ośrodek „Karta” – Indeks Represjonowanych”, <http://www.indeks.karta.org.pl/pl/> (odczyt: 5 lipca 2010 r.).

wisko kierownika referatu kontrwywiadu. Następnie był oficerem sytuacyjnym oraz zastępcą szefa Oddziału II Sztabu w Kwaterze Głównej 6. DP w Tockoje, która od stycznia i lutego 1942 r. stacjonowała w Szachriziabis (70 km od Samarkandy w Uzbekistanie). We wrześniu 1942 r., po trzeciej ewakuacji oddziałów polskich ze Związku Radzieckiego przez Morze Kaspijskie do portu Pahlevi w Iraku, por. Antoni Radziukiewicz wraz ze sztabem 6. Lwowskiej Dywizji Piechoty został przegrupowany w rejon Kanakin [Khanaqin] i Quizil Ribat, w skalistym i górskim terenie Kurdystanu⁵¹. Należy w tym miejscu odnotować, że wraz z przybyciem do Iraku, formalnie z dniem 22 sierpnia 1942 r., został żołnierzem Polskich Sił Zbrojnych pod ogólnym dowództwem sił brytyjskich w Persji i Iraku (*Persian and Iraqi Force*)⁵². 28 października 1942 r. został przydzielony do Batalionu Sztabowego Dowództwa Armii Polskiej na Wschodzie⁵³.

Częste zmiany miejsc i warunków pełnienia służby kontrwywiadowczej znalazły odzwierciedlenie w jego opinii służbowej za 1942 r.: „B.[ardzo] inteligentny, samodzielny pracownik. Posiada dużą łatwość dostosowania się do nowych warunków pracy. Umie bronić swojego punktu widzenia. Wyniki pracy b.[ardzo] dobre”. W ocenie ówczesnego szefa Oddziału II Sztabu Dowództwa Armii Polskiej na Wschodzie (APW) ppłk dypl. Wincentego Bąkiewicza⁵⁴, nadawał się do dalszej służby na dotychczasowym stanowisku lub w centrali Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza⁵⁵. Kolejna zmiana przydziału nastąpiła 1 listopada 1942 r., kiedy został przeniesiony do Kwatery Głównej Dowództwa Armii Polskiej na Wschodzie, a od 24 listopada był referentem Placówki nr 1 Oddziału II Sztabu Armii Polskiej na Wschodzie z dowództwem w Jerozolimie. Następnie został kierownikiem referatu ogólnego tej placówki⁵⁶. Pod koniec marca 1943 r. po raz kolejny por. Radziukiewicz przechodził weryfikację ka-

⁵¹ P. Żaroń, dz. cyt., s. 187.

⁵² Adnotacja taka została odnotowana w kwestionariuszu A. Radziukiewicza z 12 kwietnia 1947 r. W 1943 r. Armia Polska na Wschodzie weszła w podległość 10. Armii Brytyjskiej, zabezpieczającej pola naftowe w Iraku i Iranie przed niemiecką dywersją; MoD APC PE Londyn, Kwestionariusz osobisty z 12.04.1947.

⁵³ MoD APC PE Londyn, Kwestionariusz osobisty z 12.04.1947.

⁵⁴ Wincenty Bąkiewicz (1897–1974) płk dypl. Służbę wojskową rozpoczął w armii rosyjskiej. Od 1918 r. w WP, służył m.in. w Brygadzie Syberyjskiej. Brał udział w wojnie polsko-rosyjskiej 1920 r. pełnił służbę w 83. pp i Departamencie Piechoty MSWojsk., a od 1936 r. do maja 1939 r. był szefem Referatu „Rosja” w Wydziale IV Ewidencji i Studiów Oddziału II SG. We wrześniu 1939 r. szef Oddziału II Armii Rezerwowej „Prusy”. W latach 1939–1941 przebywał w niewoli sowieckiej, a następnie służył w PSZ w ZSRR m.in. jako szef Oddziału II i kierownik Placówki Wywiadowczej „Sandomierz” Ekspozytury „R” w Kujbyszewie. Po ewakuacji był w AP na Wschodzie m.in. jako oficer do zleceń dowódcy 2. Korpusu. Po wojnie pozostał na emigracji, gdzie związany był ze środowiskiem gen. Wł. Andersa; T. Dubicki, A. Suchcitz, *Oficerowie wywiadu WP i PSZ w latach 1939–1945*, t. 1, Warszawa 2009, s. 36–39.

⁵⁵ MoD APC PE Londyn, Roczna lista kwalifikacyjna za rok 1942, 21.03.1943.

⁵⁶ W zeszycie ewidencyjnym A. Radziukiewicza. podana jest jako „placówka O. II Nr 1”. Wg arkusza ewidencyjnego jako: Pl. „P”. Natomiast we wniosku awansowym jako: „Placówka O. II Dtw APW w Jerozolimie”; MoD APC PE Londyn, Wniosek awansowy A. Radziukiewicza z dowództwa 3. Korpusu Polskiego, 5.12.1944.

drową (m.in. złożył oświadczenie o złożeniu przysięgi wojskowej)⁵⁷. Z dniem 23 października 1943 r., w związku z przesunięciem oddziałów polskich do Palestyny (w sierpniu i wrześniu), został pod względem ewidencyjnym i gospodarczym przydzielony do Dowództwa Rejonu Terytorialnego „Palestyna” Oddziału Informacji Armii Polskiej na Wschodzie. W międzyczasie zachorował i 21 października został skierowany do szpitala. Być może odnowiły się jego kontuzje z lat 1919–1920. 9 lutego 1944 r. został na krótki okres przydzielony na stanowisko referenta Placówek Terenowych Oddziału Informacji Armii Polskiej na Wschodzie. Należy w tym miejscu wspomnieć, że placówki terenowe były niejako aparatem roboczym oddziału, pozyskującym informacje w obszarze stacjonowania wojsk polskich. 19 lutego 1944 r., rozkazem dowódcy Armii Polskiej na Wschodzie, został oddelegowany do dyspozycji Oddziału Personalnego Sztabu Naczelnego Wodza⁵⁸. W okresie od 15 marca do 15 września 1944 r. był kierownikiem referatu kontrwywiadu obronnego Ekspozytury „T” Oddziału II (Informacyjno-Wywiadowczego) Sztabu Naczelnego Wodza z siedzibą w Jerozolimie. Kierownikiem ekspozytury i jego bezpośrednim przełożonym był w tym czasie ppłk dypl. Ludwik Sadowski (ps. „Sadwik”)⁵⁹. Do głównych zadań wykonywanych przez pracowników tej ekspozytury należało rozpoznawanie i analizowanie penetracji obcych wpływów na Bliskim i Środkowym Wschodzie, analizowanie zagadnienia panarabskiego oraz rozpoznanie problemu żydowskiego na terytorium Palestyny. Ponadto ważnym zadaniem związanym bezpośrednio ze stacjonowaniem w tym regionie polskich oddziałów było prowadzenie kontrwywiadu obronnego⁶⁰. We wrześniu 1944 r., po powrocie z oddelegowania, został wyznaczony kierownikiem referatu studiów Wydziału Wy-

⁵⁷ MoD APC PE Londyn, Oświadczenia A. Radziukiewicza złożone 23 i 29.03.1943.

⁵⁸ *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej. Wybór dokumentów*, wyb. i oprac. J. Ciechanowski, Warszawa 2005, s. 333.

⁵⁹ Ludwik Sadowski (1896–1964) ppłk dypl., żołnierz Legionów Polskich, od 1918 r. w WP. Od 1924 r. do 1931 r. pełnił służbę w Oddziale II SG m.in. jako szef Ekspozytury nr 4 w Katowicach. W 1939 r. szef Oddziału II Grupy Południowej Armii Rezerwowej „Prusy”. We wrześniu 1939 r. został ranny pod Iłżą (8 września), po krótkim pobycie w obozie jenieckim, zbiegł z niewoli i przedostał się do Rumunii, gdzie kierował komórką wywiadowczą. Od kwietnia 1940 r. w PSZ we Francji, następnie kierował placówkami wywiadowczymi w Palestynie i w Nowym Jorku („Estezet”). Od marca 1944 r. kierował Ekspozyturą „T” Oddziału II SNW w Jerozolimie. Po zakończeniu wojny pozostał na emigracji; T. Dubicki, A. Sucheitz, dz. cyt., s. 287–293.

⁶⁰ Ekspozytura „T” Oddziału II SNW w Jerozolimie została utworzona jesienią 1940 r. Od lata 1941 r. kierował nią ppłk dypl. Stanisław Orłowski („Stanisław Orzechowski”). Ekspozytura prowadziła wywiad morski, lądowy i lotniczy w stosunku do Niemiec i ZSRR. Wraz ze zwiększaniem liczby polskich jednostek na Bliskim Wschodzie, wzrastała rola kontrwywiadu obronnego. Ekspozytura w 1944 r. posiadała placówki w: Tel Awiwie (P. 1) z posterunkami informacyjnymi w Jerozolimie, Hajfie i Aleksandrii; Teheranie (P. 5), Bagdadzie (P. 6), Bejrucie (P. 3), Kairze (P. 2, krypt. „Tatar”). Pod koniec 1944 r. została przeniesiona do Kairu jako „Eswu”; J. Ciechanowski, *Bliski Wschód [w:] Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej. Ustalenia Polsko-Brytyjskiej Komisji Historycznej*, red. T. Dubicki, D. Nałęcz, T. Stirling, Warszawa 2004, s. 381–382; A. Peplowski, *Wywiad Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, Warszawa 1995, s. 151–153.

wiadu Obronnego Dowództwa 3. Korpusu Polskiego. Pod koniec tego okresu, w związku ze wzorowym wywiązywaniem się z obowiązków służbowych, 15 grudnia 1944 r., jego przełożony kpt. Jan Łuszczynski, ówczesny szef Wydziału Informacyjnego, wystąpił z wnioskiem o awans na kolejny stopień wojskowy. W opinii ówczesnego szefa sztabu 3. Korpusu, podtrzymanej przez dowódcę korpusu gen. bryg. Józefa Wiatra, uzasadniono:

wysoce wartościowy oficer, tak pod względem służbowym jak i wartości moralnych. Wybitnie inteligentny. Wykształcony o szerokim horyzoncie myślowym. Umysł rzutki, poważny i zrównoważony. Ma łatwość przyswajania zagadnień służbowych przy poważnym pojmowaniu służby i obowiązków. Ideowy o wysokim poczuciu narodowym i państwowym. Wybitny.

9 marca 1945 r. Antoni Radziukiewicz otrzymał awans na kapitana (starszeństwo z 1 stycznia 1945 r.) w grupie oficerów rezerwy⁶¹. W podobnym tonie utrzymana była także opinia służbowa za 1944 r., w której napisano m.in.

Na stanowisku kierownika Ref.[eratu] KW wykazuje dużą inicjatywę, wnikliwość, obiektywną ocenę zdarzeń wywiązując się wzorowo z powierzonych obowiązków”... posiada wrodzoną inteligencję, dużą znajomość przejawów życia politycznego i społecznego, jest oficerem o szerokich horyzontach intelektualnych... jako oficer w służbie inform.[acyjnej] w szczególności w zakresie KW obronnego i wywiadu przeciwwyrotowego bardzo dobry⁶².

To ostatnie zdanie zacytowanej opinii jednoznacznie wskazuje jaki był charakter jego służby wśród żołnierzy polskich stacjonujących na Bliskim i Środkowym Wschodzie.

Warto w tym miejscu wrócić do jego rodziny pozostałej w kraju pod sowiecką, a następnie niemiecką okupacją. Żona Honorata wraz z dwójką dzieci, pozbawiona opieki męża i jego dochodów, zmuszona była do przeprowadzenia się do domu teścia Alfonsa Radziukiewicza w Suwałkach, przy ul. Tadeusza Kościuszki nr 9. Według wspomnień córki, jej mama ze względu na przeszłość ojca, była przesłuchiwana przez funkcjonariuszy suwalskiego Gestapo. Ale do rodziny w latach 1939–1942 nie docierały żadne informacje o losach Antoniego Radziukiewicza. Dopiero w 1943 r., poprzez neutralną Portugalię dotarły pierwsze wysłane przez niego paczki, natomiast pierwsze jego listy doszły dopiero po zakończeniu wojny w 1945 r.⁶³.

W okresie od 14 marca do 16 kwietnia 1945 r. kpt. Antoni Radziukiewicz został czasowo oddelegowany do Placówki w Teheranie (P. 5), podlegającej Ekspozyturze „T” Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza. Placówka ta miała charakter nieoficjalny i została zakamuflowana przy polskim przedstawicielstwie dyplomatycznym w Iranie. Personel placówki był stosunkowo nieliczny

⁶¹ MoD APC PE Londyn, Wniosek awansowy na A. Radziukiewicza z dowództwa 3. Korpusu Polskiego, 5.12.1944.

⁶² MoD APC PE Londyn, Roczna lista kwalifikacyjna A. Radziukiewicza za rok 1944, kpt. Łuszczynski szef Wydziału Wywiadu Obronnego JWSW, 20.02.1945.

⁶³ Barbara Radziukiewicz, List do autora, Warszawa 20 lipca 2010 r.

i liczył 8 osób (w tym 3 oficerów)⁶⁴. Po powrocie do dowództwa Jednostek Wojskowych na Środkowym Wschodzie, z dniem 5 maja 1945 r., powierzono mu obowiązki Szefa Wydziału Wywiadu Obronnego. Na tym stanowisku, po zakończeniu działań wojennych w Europie, pozostawał on aż do marca 1946 r. W kolejnej rocznej opinii służbowej sporządzonej za 1945 r., ppłk dypl. Michałik, ówczesny szef sztabu Jednostek Wojska na Środkowym Wschodzie napisał o kpt. Antonim Radziukiewiczu

Jeden, może z najzdolniejszych oficerów podległych mi komórek Sztabu. Wycucie swej przewagi umysłowej nad innymi wpędza go w pewnego rodzaju manierę trzymania się poży trochę sztucznej, lecz z drugiej strony nie przeszkadza mu to być bardzo dobrym kolegą. Patriotyzm dużej klasy. Uczciwość i bezinteresowność nienaganna... jako były pr.rator ma wyrobione spojrzenie i dużo widzi.

Opinia ta została podtrzymana przez gen. bryg. Józefa Wiatra, dowódcę wojsk polskich na Środkowym Wschodzie⁶⁵.

W 1946 r., rozkazem dowódcy Jednostek Wojska na Środkowym Wschodzie nr 21/46, kpt. Antoni Radziukiewicz został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami⁶⁶. 8 marca 1946 r., w związku z rozpoczęciem demobilizacji jednostek polskich na Środkowym Wschodzie, został przydzielony do Ośrodka Rezerwy Personalnej Oficerów Jednostek Wojskowych na Środkowym Wschodzie. 2 maja 1946 r. został przeniesiony do Włoch i przydzielony do 2. Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. dyw. Władysława Andersa. Należy wspomnieć, że oddziały 2. Korpusu były w tym czasie częścią alianckich wojsk okupacyjnych stacjonujących we Włoszech. Wkrótce po przybyciu, rozkazem personalnym nr 170 dowódcy 2. Korpusu Polskiego, z dniem 18 maja, przydzielono go do Ekspozytury Informacyjnej „W” (Włochy). Wraz z jednostkami 2. Korpusu Polskiego, w 2 półroczu 1946 r., kpt. Antoni Radziukiewicz przybył do Wielkiej Brytanii. 28 października 1946 r. został przydzielony do Polskiej Misji Wojskowej przy AFHB (pełnej nazwy nie udało się ustalić), w której pozostawał do 3 grudnia 1946 r. Ostatnim jego przydziałem służbowym w ramach 2. Korpusu Polskiego było 3-miesięczne oddelegowanie z dniem 26 marca 1947 r. do obozu dla repatriantów w Wheaton Aston (*Wheaton Aston Camp*⁶⁷) w hrabstwie Staffordshire. Przydział ten zakończył się jednak wcześniej bo z dniem 12 kwietnia 1947 r., tj. w dniu, w którym zaciągnął się do Polskiego Korpusu Przy-

⁶⁴ Wg J. Ciechanowskiego i A. Peplńskiego placówka w Teheranie nosiła nr 5 (P. 5). W dokumentach personalnych A. Radziukiewicza określona jest jako: Placówka „Teheran”; MoD APC PE Londyn, Karta ewidencyjna A. Radziukiewicza prowadzona do 12.04.1947; J. Ciechanowski, dz. cyt., s. 382; A. Peplński, dz. cyt., s. 155.

⁶⁵ MoD APC PE Londyn, Roczna lista kwalifikacyjna A. Radziukiewicza za rok 1945, ppłk Michałik, 16.04.1946.

⁶⁶ MoD APC PE Londyn, Zeszyt ewidencyjny A. Radziukiewicza nr II B, Polish nr 8022.

⁶⁷ Obóz w Wheaton Aston został utworzony w 1947 r., na terenie dawnej bazy lotniczej i wykorzystywany był przez Polski Korpus Przysposobienia i Rozmieszczenia.

sposobienia i Rozmieszczenia (PKPR; *Polish Resettlement Corps*)⁶⁸, w związku z zamiarem pozostania na stałe na emigracji. Został przyjęty do Korpusu w stopniu ppor. i otrzymał nr osobisty P/8022. W ankiecie spisowej sporządzonej 22 maja zadeklarował, że po demobilizacji chciałby osiedlić się w polskim skupisku w Wielkiej Brytanii lub koloniach brytyjskich oraz pracować w handlu, uzyskać zawód intrologatora lub ogrodnika. W okresie tym formalnie zakwaterowany był w Calveley Camp w Nantwich, tj. w bazie kompanii transportowej 2. Korpusu Polskiego. Faktycznie przebywał w domu swojego przyrodniego brata ppłk. pil. lek. Józefa Leoszko, który od 1940 r. stacjonował w Blackpool w hrabstwie Lancashire⁶⁹. W lipcu 1947 r. kpt. Radziukiewicz został przydzielony do dowództwa 4. Grupy Dywizji PKPR (*H.Q. 4. Div. Group PRC*), które zostało utworzone z dowództwa 2. Korpusu Polskiego. W okresie od 7 do 28 lipca 1948 r. przebywał na leczeniu w 11 Szpitalu Wojennym (*Polish General Hospital No 11*) w Ellesmere w hrabstwie Cheshire. Kilka miesięcy później, 24 listopada 1948 r., został przydzielony do Kwatery Głównej Zachodniego Pułku Polskiego (*Western Command Polish GHQ*) skąd został skierowany do 20. Jednostki Tymczasowej dla Oficerów PKPR (*20. Officers Holding Unit PRC*). Od 21 lutego 1949 r. przydzielony był do 40. i 20. Jednostek Tymczasowych dla Oficerów PKPR. Po dwóch latach służby i pracy w oddziałach Korpusu, z dniem

⁶⁸ Polski Korpus Przysposobienia i Rozmieszczenia (dalej: PKPR) utworzony został na podstawie decyzji króla Jerzego VI z 24 czerwca 1946 r. i wchodził w skład Armii Brytyjskiej. Jego celem było przysposobienie polskich żołnierzy do życia cywilnego. Alternatywą dla demobilizowanych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych był powrót do kraju, wstąpienie do zawodowej służby w armii brytyjskiej, emigracja do innych krajów lub praca zawodowa w Wielkiej Brytanii. Członkowie PKPR otrzymując żołd, mogli być czasowo przydzielani do zakładów produkcyjnych lub gałęzi przemysłu, w których brakowało rąk do pracy lub po otrzymaniu stałej pracy byli zwalniani z korpusu. Od 7 września 1946 r. korpus dowodzony był przez gen. G.J. Thomasa, ale inspektorem generalnym PKPR był gen. dyw. St. Kopański. W skład PKPR weszły wszystkie polskie jednostki, które zachowały swoją numerację i nazwy, dzieląc się na grupy dywizyjne, brygadowe. Wszystkie stanowiska kierownicze zostały obsadzone przez polskich oficerów. Nabór do PKPR prowadzony był od 11 września 1946 r. Do końca 1946 r. prawie 120 tys. żołnierzy zostało rozlokowanych w obozach rozmieszczenia, gdzie prowadzono m.in. szkolenia zawodowe. PKPR zakończył swoją zasadniczą działalność w 1949 r.; J. Radomski, *Polski Korpus Przysposobienia i Rozmieszczenia*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2007, nr 4, s. 101.

⁶⁹ Józef Leoszko, (1894–1953), ppłk dr lek. Był jednym z prekursorów badań lotniczo-lekarskich w Polsce. Od 1926 r. był lekarzem Wydziału Lotniczo-Lekarskiego przy Instytucie Badań Technicznych Lotnictwa w Warszawie, a od 1936 r. Instytutu Badań Lekarsko-Lotniczych. W 1939 r. jako mjr lek. nadzorował pracę okręgowego Centrum Służby Zdrowia Lotnictwa Cywilnego we Lwowie. Po wybuchu wojny od 7 września 1939 r. jako ppłk lek został przydzielony do Szefostwa Służby Zdrowia DOK we Lwowie. Wraz z personelem lotniczo-lekarskim ewakuowanym z Warszawy, został skierowany do Buczacza dla utworzenia Szpitala Polowego nr 403. Ze względu na brak możliwości jego utworzenia, po agresji ACz, personel skierowano do Rumunii. Od marca 1940 r. był st. lekarzem polskich pilotów na lotnisku w Eastchurch (Kent) a następnie w Blackpool. Zmarł w Nottingham; MoD, Kwestionariusz osobisty A. Radziukiewicza, 24.05.1947; H. Kuński, K. Klukowski, *Wspólne drogi kształtowania zrębów medycyny lotniczej i sportowej w Polsce w latach 1918–1939*, „Polski Przegląd Medycyny Lotniczej” 2004, t. 4, s. 65–76; E. Zakrzewska, *W służbie medycyny lotniczej podczas drugiej wojny światowej*, „Polski Przegląd Medycyny Lotniczej” 2007, t. 3, s. 355–362; W. Turczyński, dz. cyt., s. 13.

12 kwietnia 1949 r. zakończył się jego kontrakt wojskowy⁷⁰ w armii brytyjskiej. Z tym też dniem rozpoczął się ponownie okres jego cywilnej pracy.

Bez wątplenia jedną z głównych przesłanek jego decyzji o pozostaniu na emigracji w Wielkiej Brytanii była świadomość tego, że ze względu na jego długoletnią służbę w polskim kontrwywiadzie wojskowym od dawna poszukiwany był przez służby okupacyjne, a od 1944 r. także przez władze komunistyczne w Polsce. Prawdopodobnie, dzięki informacjom jakie otrzymywał od swoich bliskich mieszkających w kraju (listy przekazywane były poprzez koleżankę Józefę Salewiczową mieszkającą w Warszawie⁷¹), mec. Antoni Radziukiewicz domyślał się jaki los może go spotkać po powrocie do kraju. Jako były oficer wywiadu musiał mieć świadomość, że jego rodzina, a także przyjaciele i koledzy z okresu międzywojennego mogli być inwigilowani przez funkcjonariuszy i agentów Urzędu Bezpieczeństwa⁷². Co najmniej od marca 1949 r. mec. Antoni Radziukiewicz był jednym z figurantów podteczki o kryptonimie CF 375/49 (inny kryptonim „Dywersanci”) założonej na członków „Samodzielnego Oddziału Dywersji” w ramach Sprawy Obiektowej kryptonim „Pająk 39” (następnie od sierpnia 1949 r. kontynuowana była pod kryptonimem „Targowica”), prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Białymstoku. W ocenie funkcjonariuszy WUBP, właśnie rozpoznana grupa pięciu osób, mieszkańców Suwałk, przeszkolona przez Oddział II SG oraz SRI DOK nr III (Grodno) w prowadzeniu sabotażu i dywersji były szczególnym zagrożeniem gdyż jako

wrogo nastawione do państwa polskiego mogą być wykorzystywane przez wywiad anglo-amerykański celem prowadzenia roboty szpiegowskiej na terenie naszego kraju.

Zestawienie rozpoznanych nazwisk wraz z Antonim Radziukiewiczem, który „...obecnie przebywa w Anglii...”, jednoznacznie wskazuje, że funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa spodziewali się, że jako oficer związany lub mający kontakty z brytyjskim wywiadem, nawiąże on kontakty ze znanymi sobie osobami z Suwałk i będzie starał się wykorzystać je dla celów wywiadowczych. Dlatego początkowo do otoczenia osób podejrzewanych o udział w siatce dywersyjnej starano się wprowadzić dwóch informatorów (ps. „Chrobry” i ps. „Żukowski”). Jednak w 1951 r., wobec nieudolności obu informatorów oraz braku dotarcia do figurantów, do rozpracowywanego środowiska wprowadzony został doświadczony agent ps. „Mściciel”, były pracownik Oddziału II Sztabu Armii Polskiej na Wschodzie, który jeszcze w 1942 r. został zwerbowany przez radziecki wywiad wojskowy. Po dezercji z ewakuowanej ze Związku Radziec-

⁷⁰ MoD APC PE Londyn, Army Form B199A, 22.05.1947 [tłumaczenie z j. angielskiego: Paul T. Molyneaux, Edyta Szubert].

⁷¹ Barbara Radziukiewicz, List do autora, Warszawa 20 lipca 2010 r.

⁷² Kwerenda w zasobach archiwalnych Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN nie wykazała aby członkowie rodziny A. Radziukiewicza byli rejestrowani w kartotekach UB i SB; Pismo Oddziału IPN w Szczecinie, BUSz. III 5534-60(14)/10 z 31.08.2007.

kiego armii gen. Władysława Andersa, został on przydzielony do 1. Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki i nadal wykorzystywany był przez radziecki kontrwywiad. Po zakończeniu działań wojennych i demobilizacji, przerzucono go na Podlasie, celem zwalczania podziemia niepodległościowego. „Mściciel” był szczególnie groźnym agentem ze względu na znajomość oficerów z Oddziału II Sztabu Armii Polskiej na Wschodzie (prawdopodobnie z tego okresu służby mógł znać również por. rez. Antoniego Radziukiewicza) i prawdopodobnie dlatego zdecydowano się na jego przekazanie do dyspozycji Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku. Należy dodać, że pod koniec 1950 r., na podstawie materiałów kompromitujących, oficerowie UB zwerbowali jednego z byłych członków „Samodzielnej Organizacji Dywersji”, byłego dowódcę tzw. „trójki” dywersyjnej i agenta SRI DOK nr III w Grodnie, któremu nadano ps. „Mucha”. To właśnie głównie na podstawie jego zeznań organom bezpieczeństwa udało się poznać zasady działania i organizacji dywersji pozafrontowej.

Jednak wobec nieskuteczności działań operacyjnych i agenturalnych, wynikających przede wszystkim z braku rzeczywistej działalności wywrotowej, nazwisko mec. Antoniego Radziukiewicza nie pojawia się w kolejnych raportach z lat 1951 i 1952 r., mimo iż sprawa obiektowa prowadzona była aż do przełomu lat 1955 i 1956. Wysiłek operacyjny podjęty przez ówczesnych funkcjonariuszy Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku i Suwałkach zakończył się całkowitym niepowodzeniem. Mimo pozyskanej agentury, inwigilacji oraz prawdopodobnie kontroli korespondencji, nigdy nie zebrano materiałów dowodowych potwierdzających działalność szpiegowską byłych członków dywersji pozafrontowej, a także ich związków z mec. Antonim Radziukiewiczem. Pomimo to działania operacyjne wobec nich kontynuowane były w kolejnych latach przez Służbę Bezpieczeństwa⁷³.

Według wspomnień córki Barbary, jej ojciec Antoni Radziukiewicz po demobilizacji pracował w fabryce jako tapicer (prawdopodobnie jeszcze w ramach służby w PKPR), a potem jako sprzedawca i buchalter zatrudniony był w sklepie spożywczym należącym do rtm. Stefana Bogusławskiego, kolegi z czasów wojennych. Ze względu na słabą znajomość języka angielskiego przez długi czas miał problem z uzyskaniem brytyjskiego obywatelstwa i aż do 1960 r. posługiwał się tzw. „nansenowskim” paszportem bezpaństwowca. Od 15 grudnia

⁷³ Zagadnienie „Targowicy” szczegółowo analizuje Paweł Skubisz z Oddziału IPN w Szczecinie. Patrz: IPN BU, sygn. 1572.945, Meldunek WUBP w Białymstoku o wszczęciu r.o. krypt. „Pająk 39”, Białystok 23.03.1949; Pismo z MBP do WUBP w Białymstoku w sprawie uwag do r.o. krypt. „Pająk 39” i wprowadzenie krypt. „Targowica”, 22.08.1949; Raport o przebiegu r.o. krypt. „Targowica”, Białystok 20.03.1950; Raport o przebiegu r.o. krypt. „Targowica”, Białystok 5.06.1950; Raport o przebiegu r.o. krypt. „Targowica”, Białystok 22.03.1951; Raport o przebiegu r.o. krypt. „Targowica”, Białystok 26.03.1952; P. Skubisz, *Operacyjne rozpracowanie kryptonim „Targowica” – Represje komunistyczne wobec żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza* [w:] *Amor Patriae Nostra Lex. Losy funkcjonariuszy i żołnierzy polskich formacji granicznych w czasie II wojny światowej i w okresie powojennym*, red. A. Gosławska-Hrychorczuk, Warszawa – Kętrzyn 2008, s. 127–158.

1955 r. mieszkał w Londynie w dzielnicy Chiswick przy Hamilton Road. Jeszcze podczas wojny zaprzyjaźnił się i związał z Martą Zwierzchowską, tzw. „Pestką” – ochotniczką z Pomocniczej Służby Kobiet (PSK)⁷⁴, z którą ożenił się w 1961 r., po zaocznym rozwodzie z pierwszą żoną Honoratą Radziukiewicz z Maksimowskich. Dopiero latem 1959 r. w Londynie, po raz pierwszy od czasu wybuchy wojny, spotkał się ze swoją córką Anną Barbarą, a rok później z synem Jerzym Antonim. Kilka lat później, latem 1966 r., wraz z drugą żoną, po raz pierwszy przyjechał do Polski i spotkał się z przyjaciółmi i kolegami z lat swojej młodości.

Mec. Antoni Radziukiewicz starał się aktywnie uczestniczyć w życiu angielskiej Polonii. Pod koniec 1959 r. był jednym z inicjatorów i współzałożycieli Gminy Polskiej Zachodniego Londynu, utworzonej dla utrzymywania polskości wśród dzieci, młodzieży oraz emigracji politycznej poprzez podejmowanie działań oświatowych, szkolnych i kulturalnych. Podczas zebrania założycielskiego, na prezesa gminy wybrany został ppłk dypl. Stanisław Kuniczak (były oficer kontrwywiadu)⁷⁵, natomiast mec. Antoni Radziukiewicz, ze względu na prawnicze wykształcenie wszedł do komisji statutowej, a w kilka miesięcy później, 26 marca 1960 r., przewodniczył Zwyczajnemu Walnemu Zebraniu członków i został wybrany do Rady Gminy. W kolejnych latach, jako prawnik z wykształcenia, wspierał działania zarządu gminy jako jej doradca prawny. W latach 1963–1964 był kolejnym prezesem tego stowarzyszenia i cieszył się dużym uznaniem

⁷⁴ PSK została utworzona pod koniec 1941 r. z inicjatywy gen. Wł. Andersa w trakcie organizacji Armii Polskiej na Wschodzie. W 1944 r. kobiety służące w PSK zostały przydzielone do 2. Korpusu Polskiego. Pełniły służbę sanitarną (punkty opatrunkowe i szpitale), oświatową, transportową oraz pomocniczą w sztabach i urzędach wojskowych (także w placówkach Oddziału II SNW). W lipcu 1944 r. w ramach reorganizacji została utworzona Pomocnicza Wojskowa Służba Kobiet, Pomocnicza Lotnicza Służba Kobiet, Pomocnicza Morska Służba Kobiet oraz utworzona Komenda Główna PWSK. Formacja została rozformowana w 1946 r.

⁷⁵ Stanisław Bronisław Kuniczak (1900–1974) gen. bryg. Żołnierz Legionów Polskich i Polskiego Korpusu Posiłkowego. Po bitwie pod Rarańczą, był internowany w Huszt. W 1918 r. brał udział w obronie Lwowa. Następnie jako oficer artylerii służył kolejno w 1. pap leg., 29. pap w Grodnie i w 5. pal we Lwowie. W latach 1933–1935 był słuchaczem Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie. Po jej ukończeniu do 1938 r. kierował Ekspozyturą 4 Oddziału II SG w Katowicach. Następnie jako *attaché* prasowy Ambasady RP w Wiedniu kierował placówką wywiadowczą „Boruta”. Po zajęciu Austrii przez Niemców, został aresztowany przez Gestapo 10 lipca 1938 r. na prośbę władz polskich został zwolniony i odwołany do kraju. Od 8 sierpnia 1938 r. do 31 marca 1939 r. był zastępcą, a następnie kierownikiem Ekspozytury 4 Oddziału II SG w Katowicach. (następnie przeniesionej do Krakowa). We wrześniu 1939 r. został przydzielony do Oddziału II Sztabu Armii „Kraków”. Następnie pełnił służbę w PSZ we Francji i Wielkiej Brytanii, m.in. w Oddziale II Sztabu Naczelnego Wodza (lipiec 1940 – grudzień 1943), a od lutego 1945 r. do 24 marca 1947 r. był dowódcą 14. pal w Wlk. Brytanii. W 1972 r. został mianowany gen. bryg.; IPN BU, sygn. 1572.897, Informacja na podstawie akt Gestapo Łódź, teczka nr 341, ściśle tajne, Warszawa 7.11.1950 [jako mjr dypl. Kuniczek Stanisław]; T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski niepodległej*, Warszawa 1991, s. 118; R. Czarnecka, *Oddział II Sztabu Głównego (Generalnego) w latach 1921–1939. Zarys organizacyjny i przegląd zawartości inwentarza*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2006, nr 28; T. Dubicki, A. Suchcitz, dz. cyt., t. 2, Warszawa 2011, s. 153–161.

ze strony członków⁷⁶. Od pierwszych lat po demobilizacji związany był ze środowiskiem polskich kombatantów osiadłych w Wielkiej Brytanii, wśród których miał wielu przyjaciół i kolegów. Był między innymi członkiem Koła Ułanów Grochowskich w Londynie, których wspierał także jako prawnik. Po śmierci Józefa Stalina, w związku ze zmianami jakie powoli zachodziły w kraju ojczystym, starał się pomagać członkom koła w nawiązaniu kontaktów z Suwałkami i regionem, jak również pomagał w przekazywaniu pieniędzy rodzinom pozostawionym w kraju⁷⁷.

W grudniu 1967 r. po raz drugi przyjechał do Polski i przez kilka tygodni mieszkał w Warszawie. Odwiedził także rodzinne Suwałki i grób swoich rodziców: Marii Franciszki zmarłej 12 lutego 1940 r. i Alfonsa Radziukiewicza zmarłego 23 października 1955 r. W lutym 1968 r., dzięki pomocy bliskiego przyjaciela, aktora Jana Ciecierskiego⁷⁸, zdążył obejrzeć słynne przedstawienie „Dziadów” w reżyserii Kazimierza Dejmka, wystawione w Teatrze Narodowym, jeszcze zanim stały się przyczyną studenckiego „marca 1968 r.”⁷⁹. Po powrocie do Wielkiej Brytanii ciężko zachorował. Według oceny jego córki Barbary, bardzo przeżył śmierć swojego jedyne go syna Jerzego Antoniego Radziukiewicza, w grudniu 1961 r.⁸⁰ i od tego czasu stracił chęć do dalszego życia. Być może jego wizyta w Polsce, na przełomie 1967/1968 r. miała charakter sentymentalnego pożegnania. Mec. Antoni Radziukiewicz zmarł 23 czerwca 1968 r., prawdopodobnie na skutek zawału serca. Został pochowany na cmentarzu Chiswick Cemetery w Londynie.

Zapewne trudno było mec. Antoniemu Radziukiewiczowi pogodzić się z losem jaki przyniosła mu wojna: rozłąka z rodziną pozostawioną w kraju, brak własnego środowiska społecznego, a także całkowicie zaprzepaszczonej kariery adwokackiej tak dobrze rozpoczętej w okresie międzywojennym. Jednak, jako człowiek obdarzony dużą inteligencją, trafnie oceniający warunki w powojennej

⁷⁶ Członkami gminy byli głównie żołnierze wywodzący się z 2. Korpusu Polskiego, którzy po demobilizacji zamieszkali w zachodnich dzielnicach Londynu m.in. Chiswick, Brentford, Acton, Barnes, Hounslow, Hammersmith, Shepherds. Spotkanie w dniu 21 listopada 1959 r. (w rocznicę wyzwolenia Lwowa) na wniosek A. Radziukiewicza uznane zostało za założycielskie. Warto wspomnieć, że w grudniu 1961 r. A. Radziukiewicz otrzymał list kondolencyjny od zarządu gminy. Patrz: P. Chojnacki, *Gmina Polska Zachodniego Londynu 1959–1976–2003*, Lublin 2006, s. 36, 37, 44, 45, 82, 176.

⁷⁷ A.Cz. Dobroński, K. Skłodowski, *2. Pułk Ułanów Grochowskich im. gen. Dwernickiego 1917–1939*, Suwałki 2008, s. 333; P. Chojnacki, dz. cyt., s. 55.

⁷⁸ Jan Ciecierski (1899–1987) aktor filmowy w latach 1938–1980, znany m.in. z radiowej roli w serialu „Matysiakowie”, nadawanym w I programie Polskiego Radia.

⁷⁹ Przedstawienie „Dziadów” cieszące się dużym zainteresowaniem ze względu na jego antyrządową wymowę zyskało wydzwięk polityczny. Zaniepokojone władze komunistyczne nakazały zdjęcie spektaklu z afisza, co stało się powodem studenckich protestów i rozruchów, które brutalnie stłumione zostały przez funkcjonariuszy Milicji, ORMO i tzw. „aktyw robotniczy”.

⁸⁰ J. Radziukiewicz, był absolwentem Wyższej Szkoły Rybołówstwa Morskiego w Gdyni. Zginął 3 grudnia 1961 r. na Morzu Północnym podczas katastrofy polskiego kutra rybackiego GDY 229.

Polsce, musiał zdawać sobie sprawę, że nie było dla niego przyszłości w kraju ojczystym, a jego powrót mógł być tylko zagrożeniem dla jego bliskich.

Niezwykle trudno jest dziś, po przeszło 70. latach, odtworzyć historię życia oficera wywiadu II Rzeczypospolitej i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, zwłaszcza, że służba wywiadowcza i kontrwywiadowcza zawsze zasłonięta jest woalem tajemnicy⁸¹. Szczególnie, że w okresie powojennym każda wzmianka o związkach z wywiadem mogła grozić represjami ze strony komunistycznych służb bezpieczeństwa. Ponadto praktyka służb wywiadowczych wskazuje, że tylko zachowanie tajemnicy przed znajomymi i rodziną może decydować o skuteczność działań wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Prawdopodobnie nigdy nie uda się potwierdzić roli mec. Antoniego Radziukiewicza w organizacji dywersji pozafrontowej i być może nie uda się ustalić jego działalności w czasie działań wojennych w 1939 r. Ważne jest jednak aby ocalić w pamięci potomnych wspomnienie o młodocianym powstańcu sejneńskim i żołnierzu 1920 r., którego młodzieńcze losy zdecydowały o późniejszym, dojrzałym życiu adwokata i oficera polskiego wywiadu.

⁸¹ Biografia kpt. A. Radziukiewicza została zamieszczona w pracy: T. Dubicki, A. Suchcitz, dz. cyt., t. 2, Warszawa 2011. Ponadto poświęcony mu został art.: A. Ochał, *Mecenas Antoni Radziukiewicz – suwalski adwokat w służbie polskiego wywiadu*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski” 2010, t. 10.